

Socialdepartementet

Stockholm, den 16 februari 2024

Förbättrade möjligheter för barn att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen (SOU 2023:40)

Inledning

Utredningens sammanfattande förslag och bedömning

Utredningen har haft i uppgift att se över barns möjligheter att klaga och utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. Utredningen, som består av tre deluppdrag, föreslår att Sverige bör ratificera det fakultativa tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande. I betänkandet lämnar utredningen även ett antal förslag om åtgärder som syftar till att säkerställa barns möjligheter att klaga och utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen i svensk lagstiftning. Utredningen föreslår också en aktör som ger stöd till barn med omfattande behov av stöd, och som saknar vårdnadshavare med resurser och kapacitet att driva processer, genom statligt finansierade barnrättsbyråer med oberoende barnombud inom civilsamhällesorganisationer.

UNICEF Sveriges sammanfattade bedömning

UNICEF Sverige tillstyrker utredningens förslag i sin helhet och anser att det är av största vikt att samtliga förslag genomförs för att stärka barnets ställning som rättighetsbärare i Sverige och barns möjligheter att utkräva sina rättigheter.

UNICEF Sverige ser mycket positivt på att utredningen antagit ett barnrättsperspektiv och gjort barn och unga med olika förutsättningar och relevant erfarenhet delaktiga utifrån artikel 12 i barnkonventionen. FN:s barnrättskommitté framhåller vikten av att med utgångspunkt i barns rättigheter låta barn delta i utredningar som föregår ny lagstiftning.⁹ Det är tydligt att barn och ungas berättelser har legat till grund för många av de förslag som läggs fram i utredningen.

UNICEF Sverige väljer att i remissvaret följa utredningens disposition och kommentera för oss särskilt viktiga förslag utifrån de tre deluppdragen.

Deluppdrag ett: Det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande

Barnkonventionen ratificerades av Sverige 1990 och har varit svensk lag sedan 2020. Trots det har barn i Sverige inte möjlighet att föra fram individuella klagomål till FN:s barnrättskommitté när deras mänskliga rättigheter enligt barnkonventionen kränks och nationella rättsmedel uttömts.

UNICEF Sverige tillstyrker utredningens förslag (kap. 7.3) om en ratificering av tredje tilläggsprotokollet då vi anser att det är viktigt för att fortsatt genomföra barnkonventionen och främja dess genomslag i Sverige. Det är en grundläggande rättighet att få sin sak prövad och därmed avgörande att ge barnet tillgång till effektiva rättsmedel då en kränkning har skett. Tillgången till ett individuellt klagomålsförfarande blir den yttersta garanten för att barn, i det enskilda fallet, får en prövning av en påstådd rättighetskränkning. Vilket förhoppningsvis kommer bidra till att kunskapen och kompetensen stärks hos svenska myndigheter och domstolar beträffande tolkningen och den praktiska tillämpningen av barnkonventionen.

UNICEF Sverige framhåller vikten av ett barnanpassat klagomålsförfarande, utifrån det enskilda barnets ålder och individuella förutsättningar. För att undvika att barnet får orealistiska förväntningar och förhoppningar kring vilken hjälp barnet kan få här och nu, krävs anpassad information kring hela processen. Exempelvis hur lång tid ett klagomål kan ta och vilken typ av upprättelse barnet kan få. Betydelsen av att få möjlighet till en prövning ska dock inte underskattas. Den kan uppfattas som en upprättelse, oavsett vad resultatet blir. Att barn kan hjälpa andra barn i framtiden genom att berätta om en egen rättighetskränkning kan i sig vara ett viktigt incitament.

UNICEF Sverige har länge påtalat att Sverige ska ratificera det tredje tilläggsprotokollet och se över barns möjligheter att framföra klagomål när deras rättigheter enligt barnkonventionen kränkts, bland annat i vår skrift ¹. De rättighetskränkningar som exempelvis barn i samhällsvård upplever är många och väl dokumenterade. Vår förhoppning är att utredarens förslag är ett steg på vägen för att i första hand förebygga framtida kränkningar, genom att synliggöra brister, men också att ge de barn, vars rättigheter kränkts, möjligheter att framföra klagomål och få sin sak prövad.

Av artikel 4 i barnkonventionen framgår att stater ska vidta alla lämpliga åtgärder för genomförandet av barnkonventionen. FN:s barnrättskommitté har återkommande rekommenderat att Sverige ska ratificera det tredje tilläggsprotokollet.² UNICEF Sverige anser att en ratificering är viktigt för att Sverige ska fortsätta vara ett föregångsland för att främja barns mänskliga rättigheter. Sverige har till exempel anslutit sig till de individuella klagomålsförfarandena avseende konventionen om avskaffandet av alla former av diskriminering mot kvinnor och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Att aktivt ta ställning för att inte ratificera tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen kan leda till en osäkerhet och misstro kring Sveriges åtaganden rörande mänskliga rättigheter generellt och specifikt avseende barns ställning som rättssubjekt och bärare av egna rättigheter. Barnkonventionen är redan svensk lag och innehåller särskilda rättigheter för barn som inte kan prövas genom andra internationella överenskommelser som

¹ Unicef, Folder om Barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll, 2019.

² FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer avseende Sveriges femte periodiska rapport, 2015, punkt. 61 och sjätte och sjunde periodiska rapport, 2023, punkt. 48.

Sverige är ansluten till.

Deluppdrag två: Barns möjligheter att utkräva sina rättigheter

Utredningen har kartlagt problem eller begränsningar avseende barns reella möjligheter att klaga på rättighetskränkningar och föreslagit flera författningsändringar.

Barn och unga som har bidragit till utredningen lyfte att det inte varit tydligt för dem vad det innebär att klaga. När rätten till information brister är det svårt att veta vilka rättigheter man har. UNICEF Sverige välkomnar att utredningen föreslår (kap. 9.4.9) att barn ska få information om beslut om det inte är uppenbart obehövt. Om beslutet kan överklagas ska han eller hon även informeras om hur det går till. Det sätt som informationen lämnas på ska anpassas till barnets ålder och andra individuella förutsättningar. Den som lämnar informationen ska i den utsträckning det är möjligt även försäkra sig om att barnet har förstått den lämnade informationen.

Barn och unga har också beskrivit relationen till socialsekreteraren som central, men att den ofta är problematisk. UNICEF Sverige är därför mycket positiv till att utredningen föreslår (kap. 9.4.10) att det i LPT, LSS, LVU och socialtjänstlagen tydligt ska framgå att det är en skyldighet att ge information på ett sätt som barn förstår. Utredningens förslag går i linje FN:s barnrättskommittés rekommendationer om att konventionsstaten bör förenkla förfarandena för att lämna in klagomål inom befintliga mekanismer och säkerställa att alla barn känner till att de har rätt att lämna in klagomål och erhålla erforderligt stöd för att lämna in klagomål.³

Vidare föreslås (kap. 9.4.4 och 9.4.5) ett förtydligande om att det är socialnämndens ansvar att skyndsamt anmäla behov av eller överlämna ansökan om offentligt biträde i en LVU-process, samt att barn som är yngre än 15 år ska ha rätt att själv ansöka om ett offentligt biträde. UNICEF Sverige vill särskilt framhålla vikten av att det skapas ett barnanpassat förfarande för att ansöka om offentligt biträde, och att information om denna möjlighet görs tillgänglig för alla barn som vårdas med LVU.

UNICEF Sverige är positiva till att det föreslås en (kap. 9.4.6 och 9.4.8) rätt till offentligt biträde även under ärendets handläggning i socialnämnden, samt att den som är yngre än 15 år bör höras i domstol, om han eller hon vill det och inte kan antas ta skada av att höras. Det sistnämnda förslaget menar UNICEF Sverige är ett viktigt steg för att säkerställa att barnets önskemål blir tydliga och används i domstolens avvägningar inför beslut.

Förslagen om att placering av ett barn med stöd av socialtjänstlagen måste föregås av ett formellt och överklagbart beslut (kap. 9.4.11) samt att det införs en möjlighet att i vissa fall förordna ett offentligt biträde för barn som placeras enligt socialtjänstlagen (kap. 9.4.12) välkomnar vi. I sammanhanget vill UNICEF Sverige lyfta fram Inspektionen för vård och omsorgs (IVO) tillsyn av barn och ungas delaktighet vid omplacering eller hemflytt. När IVO tillsynade 26 kommuner fann man att nästan ingen av de tillsynade socialnämnderna levde upp till lagens

³ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 12 (b).

krav på att göra barn delaktiga i beslut som rör dem. Totalt granskades 147 barns ärenden, det fanns brister i delaktighet för 74 barn.⁴ Bristerna som framkom i tillsynen har även uppmärksammats av utredningen *För barn och unga i samhällsvård (SOU 2023:66)* som lyfter att bilden även bekräftas av de barn och unga som den utredningen har pratat med, samt flertalet rapporter på området.

Migration

UNICEF Sverige tillstyrker förslaget om att ett offentligt biträde, ska förordnas för barn, om barnet bereds vård med stöd av 2 § LVU eller om det annars behövs för att ärendet ska bli utrett eller för att barnets intressen ska tillgodoses (kap. 10.4.5). Utredningen har i sitt betänkande framfört att barn i migrationsprocessen, som exempelvis utsatts för våld av sina föräldrar eller vid ett återvändande riskerar könsstympning eller tvångsgifte, har begränsade möjligheter att utkräva sina rättigheter enligt barnkonventionen. Särskilt om de samtidigt har vårdnadshavare som inte vill eller kan företräda barnets intressen. UNICEF Sverige menar att det är av stor vikt att barn får möjlighet till att få sin åsikt beaktad enskilt i processen för att säkerställa barnets skydd.

Utredningen har även föreslagit att det så kallade olämplighetsrekvisitet i 1 kap. 11 § UtLL tas bort. Olämplighetsrekvisitet innebär idag att det finns en möjlighet att inte höra ett barn om det anses olämpligt. Förslaget tydliggör att rätten att komma till tals gäller i migrationsärenden utan möjlighet till undantag på grund av olämplighet. Förslaget innebär att bestämmelsen nu justeras i enlighet med barnkonventionens artikel 12. Det är även i enlighet med FN:s barnrättskommitté.⁵

Myndigheters tillgänglighet och anpassning till barn och unga

UNICEF Sverige tillstyrker utredningens förslag om att ge myndigheter i uppdrag för att förbättra sin tillgänglighet och anpassning, likaså förslagen om att ge Barnombudsmannen i uppdrag att tillhandahålla information om barns klagomöjligheter inom olika områden samt att utveckla och sprida ett metodstöd för kommuner och regioners arbete med lokala informationslotsar för barn (kap. 11).

UNICEF Sverige vill särskilt framföra vikten av att barn och unga själva görs delaktiga i dessa uppdrag och i de enskilda myndigheternas processer, så att resultatet motsvarar det målgruppen, barn och unga, önskar. Vi menar också att det i dessa uppdrag behövs en tydligare uppföljning och ett rapporteringskrav som säkerställer att insatserna förankras i myndigheterna på lång sikt och skapar en reell förändring för barn som rättighetsbärare. UNICEF Sverige hade önskat att de regeringsuppdrag som redan har beslutats om hade varit skarpare kring kravet på barn och ungas delaktighet.

UNICEF Sverige noterar att några av förslagen i betänkandet redan har genomförts trots att betänkandet ännu inte beretts enligt den gängse lagstiftningskedjan. Som nämnts ovan är vi

⁴ Inspektionen för vård och omsorg (IVO), Många barn görs inte delaktiga när socialtjänsten beslutar om omplacering eller hemflytt, juni 2023.

⁵ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 20 (b).

positiva till de förslag som presenteras i betänkandet och kan se att en skyndsamhet i viktiga förslag i vissa fall kan anses ha företräde. Detta till trots vill UNICEF Sverige påtala risker som det innebär att frånga rättsstatens grundprinciper. Framförallt kan det innebära att de konsekvenser ett lagförslag kan få för efterlevnaden av barns rättigheter inte utreds eller redovisas. Det finns också en risk för att rättstillämpningen kan komma att bli oförutsebar och därmed rättsosäker för så väl enskilda individer som grupper. UNICEF Sverige delar den oro som bland annat Institutet för mänskliga rättigheter har lyft, om att detta förfarande kan riskera att undergräva principen om en god offentlig styrning och rättsstatens principer, och i förlängningen, efterlevnaden av de mänskliga rättigheterna i Sverige.⁶

Barnanpassade förfaranden i domstol

UNICEF Sverige tillstyrker utredningens förslag om ett uppdrag till Domstolsverket gällande redovisning av det arbete som bedrivs och de åtgärder som vidtagits i domstolarna för att utveckla barns möjligheter till delaktighet, information och ett bra bemötande i domstolsprocesser, samt det arbete som Domstolsverket bedrivit för att ge stöd till domstolarna i detta arbete.

Utifrån utgångspunkten att barn ska skyddas i sitt deltagande och inte från sitt deltagande, vill UNICEF Sverige lyfta fram FN:s barnrättskommittés skarpa rekommendationer kopplat till domstolarna och specifikt domares utbildning. Kommittén är djupt oroad över avsaknaden av särskilda domstolar eller lämpligt utbildade domare för barn och uppmanar Sverige att tillhandahålla domare och åklagare som är specialiserade på barn och som har genomgått lämplig utbildning om principer och förfaranden för unga lagöverträdare.⁷

Deluppdrag tre: Barnrättsbyråer som bedriver verksamhet med oberoende barnombud

För barn med omfattande behov av stöd och hjälp, som saknar vårdnadshavare med resurser och kapacitet att driva processer, är möjligheten att få upprättelse mycket begränsad i Sverige idag. Det kan till exempel handla om barn som utsätts för våld eller försummelse från sina vårdnadshavare eller som utsätts för kränkningar inom ramen för de verksamheter som är avsedda att ge dem skydd och stöd.

UNICEF Sverige tillstyrker utredningens förslag (kap. 12.8.1) att staten bör bidra till att etablera barnrättsbyråer inom civilsamhällesorganisationer som bedriver verksamhet med oberoende barnombud. För de barn som samhället inte förmått hjälpa, barn som på olika sätt faller mellan stolarna och som inte får de insatser och det stöd som de behöver. Redan 2019 lyfte UNICEF Sverige behovet av att etablera lokala, oberoende barnrättsbyråer dit barnet kan vända sig för att få information och individuellt stöd och praktisk hjälp i alla frågor som rör barnets rättigheter.⁸

⁶ Institutet för mänskliga rättigheter, Kompletterande information till FN:s kommitté för ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter inför behandlingen av Sveriges 7:e periodiska rapport, 2024, sid 2.

⁷ FN:s barnrättskommitté, Sammanfattande slutsatser och rekommendationer om Sveriges kombinerade sjätte och sjunde periodiska rapport, CRC/C/SWE/CO/6-7, punkt 44-45.

⁸ Unicef, Folder om Barnkonventionens tredje tilläggsprotokoll, 2019, sid. 11.

UNICEF Sverige
Box 8161
SE-104 20 Stockholm
Telefon 08-692 25 00
PG 90 20 01-7, BG 902-0017

Org.nr 80 24 01-4386
E-post unicef@unicef.se
unicef.se

Barnrättsbyråer och det oberoende barnombudet föreslås arbeta på det enskilda barnets uppdrag och ska inte få några befogenheter att fatta beslut eller kunna företräda barn rättsligt i vårdnadshavares ställe. Ett oberoende barnombud stärker barnets röst och delaktighet och kan komplettera socialtjänsten som har ett bredare uppdrag att se till barnets bästa och samverka med vårdnadshavare. UNICEF Sverige vill särskilt framhålla oberoendet hos barnombuden vilket är extra viktigt när barnets problematik består i situationer som myndigheter på olika sätt varit eller är delaktiga i att besluta kring, exempelvis missförhållanden i ett familjehem eller på en institution.

En barnrättsbyrå ska ha ett brett uppdrag som rör alla rättigheter enligt barnkonventionen och områden i ett barns liv. Enligt UNICEF Sverige bör det inte skapas olika barnrättsbyråer för olika frågor eller ändamål utan ett oberoende barnombud behöver kunna sätta sig in i en mängd olika rättsområden. Därför vill UNICEF Sverige särskilt betona vikten av krav på kompetens och relevant utbildning hos de oberoende barnombuden för att säkerställa att stödet håller hög nivå och ser lika ut över landet.

Pernilla Baralt

Generalsekreterare, UNICEF Sverige

Underlaget är framtaget av Li Melander och Amanda Bertilsdotter Nilsson, UNICEF Sverige.

För kontakt och eventuella frågor: li.melander@unicef.se